

Capítol 2

Les ciències socioculturals

Els objectes de la ciència de la cultura depenen dels nostres conceptes; no existeixen independentment del que nosaltres (o algú) pensem que són.

Trevor Pateman

És clar que totes les innovacions de la ciència d'aquest segle poden i han de tenir repercussions importants en l'estudi del pla psico-sòcio-cultural. De fet, potser mai com ara les ciències de la matèria i les ciències humanes s'havien acostat tant. Superada l'etapa de la negació de la subjectivitat per part de la física o altres disciplines «dures», el coneixement científic pot avançar cap a una integració i col·laboració més àmplia entre totes les seves branques precisament a partir de l'acceptació de la centralitat del cervell/ment —d'altra banda, un fet objectiu de la biologia— en el coneixement i en l'acció humanes. L'acceptació del fet mental en la recerca científica presenta dificultats que fan veure precisament l'extrema complexitat de l'objecte d'estudi de les ciències socioculturals. A diferència de les ciències de la matèria, en el pla dels fenòmens humans no és només la ment de l'observador la que cal prendre en consideració sinó òbviament també la dels observats. I cal tenir-la en compte no només per ella mateixa sinó perquè és en ella on es determinen la gran majoria dels cursos d'acció dels humans, fet que diferencia el nostre objecte d'estudi dels que habitualment tracten les ciències de la matèria. Així, molt sovint els elements que intervenen en les relacions socials són immaterials: principis, creences, normes, valors, representacions, idees, etc., fet que dificulta l'aplicació mateixa dels paràmetres de comprovació científica habitual.

Acceptada, doncs, la ment per la física, ara, paradoxalment, la que ha de fer el pas definitiu és la sociologia, desmemoriada sovint, excepte en escoles minoritàries¹²,

12. Ha estat una llàstima que la sociologia oficial s'hagi anat decantant cap a una visió «objectivista» sense ment. Autors com ara Max Weber, Alfred Schutz o W. I. Thomas postulaven l'enfocament

respecte del fet mental i instal·lada de forma majoritària encara en marcs teòrics reduccionistes i analítics inspirats per la forma de pensar de la física del s. XIX¹³. Una sociologia sense ment és un absurd i s'allunya inevitablement de la realitat que intenta comprendre. Com diu Morin, «la sociologia no sabia ser concebuda com una concepció que exclou l'individu, o que en rigor el tolerava. És una concepció que l'ha d'implícit i explícit» (1991:75). La creença excessiva en els postulats objectivistes ha portat, doncs, a gran part de la sociologia i també de la lingüística a esdevenir majoritàriament disciplines exclusivament centrades en les «formes» oblidant allò que és innegable per a l'existència humana: el sentit i la significació que justifiquen i orienten en darrer terme les accions i organitzacions dels individus en societat.

És evident que la inclusió del complex cervell/ment en les ciències socioculturals desafia les tesis científiques tradicionals en la mesura en què elements «inobservables» —la consciència, la intencionalitat, la subjectivitat dels estats mentals, etc.— són inclosos en el camp de recerca. El que es planteja és, doncs, el problema de qui s'ha d'adaptar a qui: la realitat als nostres postulats i mètodes, o a l'inrevés? Sembla clar que l'esforç, l'hem de fer els investigadors i no pas la realitat. Fóra un error immens suposar que la definició de la realitat ha d'excloure la ment. Com diu Searle, «si el fet de la subjectivitat va en contra de certa definició de «ciència», llavors el que cal abandonar és la definició i no pas el fet» (1985:30). L'exclusió de la ment, però, tampoc no dóna als fets socioculturals la característica de fets extraordinàriament regulars i determinats a l'estil de l'antiga física. La multitud de variables que intervenen en la realitat social, els canvis socials ràpids i continus, l'estreta interdependència de les variables, l'originalitat de les respostes dels individus davant dels esdeveniments i les situacions, els límits borrosos entre els grups socials, el caràcter qualitatiu i no quantificable de molts aspectes presents, la dificultat d'aplicar tècniques experimentals, els problemes de reproducció i repetició de les recerques, etc., ja constitueixen per si sols un objecte d'investigació d'enorme complexitat i dificultat. No tenir-hi en compte els aspectes mentals no resol res i, en canvi, ens en fa tenir una imatge certament irreal i equivocada.

La incorporació dels factors mentals en les ciències socioculturals no esgota, però, l'impacte que les innovacions del pensament científic d'aquest segle han de

«comprensiv», conscients, com diu Natanson (1974) «que els seus objectes no només són objectes per a la seva observació sinó éssers que tenen el seu propi món preinterpretat, que duen a terme la seva pròpia observació; són semblants inserits en la realitat social (p. 23). En conseqüència, l'investigador social té per tasca la de reconstruir el mode en què els humans interpreten, en la vida diària, el seu propi món» (p. 32)

13. Són il·lustradores les paraules de Norbert Elias al respecte: «Necessitem models multidimensionals de les societats humanes per tal d'enfrontar-nos seriosament amb l'evidència empírica. La dificultat és que els científics socials i els sociòlegs en particular són captius encara d'una teoria filosòfica de la ciència que començà amb Descartes i seguí l'exemple de la física en el seu estadi primerenc de desenvolupament. En aquesta fase inicial n'hi havia prou amb models teòrics del tipus que anomenem de lleis o generalitzacions universals, els quals eren suficientment congruents amb la realitat per servir als requeriments dels físics d'aquella època. (...) Però d'aleshores ençà han estat complementats fins i tot en les pròpies ciències físiques amb models teòrics que, a diferència de les lleis, són multidimensionals i fan possible de tractar experimentalment dades sobre objectes com ara grans molècules, gens i cromosomes amb diferents nivells d'integració actuant retroactivament» (1991:142).

tenir sobre aquelles. Cauríem probablement en un altre mena d'error si creguéssim que l'ésser humà viu una existència susceptible d'ésser descrita i estudiada des d'una òptica d'aïllament i fragmentació, centrada només en el subjecte. Acceptant la ment com a element imprescindible per a la comprensió dels comportaments humans, hem de fer igualment èmfasi en els elements que fan que les ments siguin possibles. De manera indestriable, ment i context configuren la realitat. Els contextos de les ments, els ecosistemes socioculturals que aquelles constitueixen i dels quals alhora formen part, han de ser igualment incorporats a la recerca. Res, doncs, tampoc no comprendríem si oblidàvem les condicions d'existència social de les ments individuals. El comportament humà serà *alhora* determinat —de manera indestriable— per la interpretació de les circumstàncies que en puguin fer els individus i per les circumstàncies mateixes. Vivencialment, ment i context formaran una unitat indissoluble en la determinació de les accions socials i de les formes culturals. La incorporació de perspectives multidimensionals i interrelacionals com ara les adoptades per l'ecologia i desenvolupades per la teoria de sistemes o per les aproximacions a la complexitat semblen ser inexcusables en qualsevol paradigma teòric contemporani. L'atenció als contextos dels fenòmens de les ciències socioculturals des d'aproximacions globals i holístiques pot permetre d'avançar de manera profunda cap a una millor comprensió de les situacions i dels esdeveniments d'aquests camps de la realitat.

De fet, la inspiració d'aquestes línies no sembla provenir només de fora de les ciències socioculturals sinó també de dins mateix. Segons Bastide (1971:8) August Comte mateix semblava ja suggerir-ho en una època en què no hi havia encara els instruments conceptuals per dur a la pràctica les aproximacions que ara anomenem ecològiques o holístiques: «en les ciències de la natura —deia— els elements existeixen abans que el tot; en les ciències humanes, el tot és anterior a les parts» (cosa que els físics contemporanis també afirmen ara de la quàntica). També, com Norbert Elias, altres autors del nostre segle, com ara Lewin o Buckley, se'n declaren partidaris, el primer en la seva *field theory* i el segon en l'obra que va dedicar a les relacions entre la sociologia i la teoria de sistemes. Igualment, Edgar Morin des de l'antropologia interdisciplinària, afavoreix, com ja he dit, el que ell anomena la «perspectiva de la complexitat» i proposa la complementarietat integrada de les diverses aproximacions als fenòmens socioculturals: «Una noologia considera les coses de la ment com a entitats objectives. Però això no impedeix de considerar aquestes «coses» igualment des del punt de vista de les ments/cervells humans que les produeixen (...) i del de les condicions culturals de la seva producció (...). Tot restant irreductibles els uns als altres, i amb el perill d'esdevenir antagonistes si cadascun pretén ser el punt de vista central, són per nosaltres absolutament complementaris» (1991:110).

És des d'aquest punt de vista complementari i integrat ecològicament que crec que s'ha de formular un paradigma que pugui unificar potser no ja només les diferents línies de la sociolingüística sinó fins i tot les de la lingüística estricta i les de la psicolingüística. A partir de la concepció integral d'aquest complex trinitari proposada per Morin (1991:121) —la *psicosfera* relativa als cervells/ments individuals, la *sociosfera* que inclouria la cultura produïda per les interaccions dels cervells/ments, i la *noosfera* que abraçaria el llenguatge, el saber i les regles lògiques i paradigmà-

tiques— hauria de ser possible que, tot conservant el grau d'autonomia necessari, avancéssim resoltament cap a la unificació teòrica entre allò que tradicionalment hem designat com lingüística, psicolingüística i sociolingüística/pragmàtica (vg. Bastardas, 1995).

Molt probablement, podríem avançar així cap a la resolució d'aspectes pendents o mai no gaire aclarits com ara el *locus* del llenguatge, el de l'individu en la teoria lingüística, el fet de la significació de les formes, la relació dels elements verbals amb els elements no verbals, el fenomen de la intercomprensió, el comportament lingüístic, la interrelació llengua/individu/societat, els símbols socials, el seu procés de desenvolupament, etc.

Pel que fa als problemes més específicament sociolingüístics, els nous paradigmes científics ens són igualment d'una gran utilitat. L'enfocament holístic i ecològic ens permet estudiar les formes i els sistemes de comunicació lingüística en el seu context macro-micro-sòcio-cultural i comprendre'n les determinacions i la seva dinàmica. Podem concebre, així, el contacte lingüístic des de la relació organisme/ecosistema i veure el fenomen com un procés en el qual l'organisme pot fer canvis bé en ell mateix o bé en l'entorn. Pot, així, adaptar-se al context o adaptar el context a ell (Bateson, 1972:445). De fet, doncs, si el context és vist com a extremament desfavorable i impossible de canviar, l'adaptació, en el cas lingüístic, pot portar a la substitució i a l'extinció lingüístiques. En canvi, si els éssers humans decideixen transformar el context en favor seu, trobem llavors els macroprocessos de normalització lingüística, que reeixiran o no segons el grau de canvi que hom pugui aconseguir en l'entorn. La intervenció planificada, com veurem, demanarà també ineluctablement una aproximació complexa, ja que, d'acord amb Lewin, «per tal de decidir què és el millor per causar un canvi real no n'hi ha prou de considerar una propietat. S'han d'examinar les circumstàncies totals. Per canviar un equilibri social també s'ha de considerar el camp social total: els grups i subgrups implicats, les seves relacions, els seus sistemes de valors, etc.» (1978:209). El paradigma eco-sòcio-fenomenològic que intentarem començar d'esbossar i d'aplicar als esdeveniments sociolingüístics ens hi pot anar ajudant.